

Współczesna Gospodarka

Contemporary Economy
Electronic Scientific Journal
www.wspolczesnagospodarka.pl

Vol. 6 Issue 3 (2015) 9-20
ISSN 2082-677X

ZARYS HISTORII ROZWOJU PIENIĄDZA ORAZ SYSTEMU PIENIĘŻNEGO - WYBRANE ASPEKTY

Marcin Duda

Streszczenie

Rozwój handlu narzucał poszukiwanie rozwiązań, które pozwalały przejść z prymitywnych gospodarek opartych na barterze na gospodarki oparte na pieniądzu. Niniejszy artykuł zawiera opis ewolucji pieniądza towarowego, gdzie we wczesnej fazie jego rozwoju rolę tę pełniły przeróżne towary o najwyższej płynności począwszy od takich dóbr jak ryby, bydło czy alkohol, a kończąc na najwyższej rozwiniętej formie tego rodzaju pieniądza, czyli metalach szlachetnych. Przedstawiony również został przebieg wydarzeń, których konsekwencją było wykształcenie się pieniądza papierowego, będącego na początku wyłącznie potwierdzeniem ilości zdeponowanego w bankach złota na depozytach nieprawidłowych. Ponadto zarysowany został proces kształtowania się bankowości opartej na rezerwie cząstkowej oraz powolnego odchodzenia od parytetu złota aż do jego całkowitej likwidacji i przejścia współczesnych gospodarek na pieniądz fiducyjny.

Słowa kluczowe: historia pieniądza, rozwój bankowości, pieniądz fiducyjny, pieniądz towarowy

Wstęp

Wynalezienie pieniądza jest jednym z najważniejszych osiągnięć ludzkości. Pieniądz jako pośrednik wymiany jest wynalazkiem, który pozwolił przejść na wyższy poziom rozwoju cywilizacji. Jest to rzecz, bez której gospodarka jaką tworzy człowiek, nie mogłaby się rozwijać. W miarę rozwoju cywilizacyjnego pieniądz ulegał znacznym przemianom. Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie logicznego przyczynowo- skutkowego toku ewolucji pieniądza od czasów jego początków do czasów dzisiejszych. Jest to przegląd form jakie przyjmował od jego powstawania do czasu całkowitego uzależnienia od systemu bankowego. Podjęto próbę pokazania jak doszło do tego, że pieniądz jako naturalny twór wykształcony w odpowiedzi na zapotrzebowanie rozwijających się cywilizacji oraz gospodarek na towary, które pełniłyby rolę pośrednika wymiany, wyewoluował w całkowicie nieprzewidzianym kierunku. Oderwany został bowiem od namacalnego konkretnego towaru, którego wartość kształtowała się w najbardziej naturalny sposób tzn. przez rynek, na rzecz pieniądza fiducyjnego, którego wartość

jest wyłącznie umowna. Aktualnie pieniądź jest tak ściśle związany z systemem bankowym, że bez niego nie mógłby istnieć. Ponadto jest najważniejszym elementem wykorzystywanym do prowadzenia polityki pieniężnej państwa. Dlatego też analiza rozwoju pieniądza zawsze będzie prowadziła do analizy bankowości jako takiej. Z tego powodu w niniejszym artykule przedstawiono również strukturę współczesnego systemu bankowego opartego na monopolu banków centralnych. Banki centralne, które obecnie są jedynymi instytucjami na świecie mającymi możliwość drukowania pieniądza, funkcjonują według ściśle określonych reguł. Jako iż, są one odpowiedzialne za prowadzenie polityki monetarnej, która sprowadza się do regulacji podaży pieniądza, opracowanie zawiera również zarys zasad pozwalających na zarządzanie ilością pieniądza w gospodarce.

1. Pierwotne formy pieniądza

Pierwszym typem gospodarki, jaką stworzył człowiek, była gospodarka naturalna. Był to typ gospodarki, w której wszystkie potrzebne dobra produkowano na własny użytek. Jako, iż producent był jednocześnie konsumentem swoich dóbr, praktycznie nie istniał proces wymiany, a więc nie istniała również żadna forma pieniądza. Ten rodzaj gospodarowania charakterystyczny był dla pierwszych prymitywnych grup i zbiorowisk ludzkich. Z czasem zaczęto jednak specjalizować się w produkcji poszczególnych dóbr. W coraz większych grupach społecznych uwidaczniał się podział pracy. Specjalizacja produkcji doprowadziła do powstania własności prywatnej. Nadwyżki, które przeznaczane były na wymianę nazwano towarami. W pierwszym etapie rozwoju tego typu gospodarowania, wymiany dokonywano w systemie barterowym czyli towar za towar. Jednak wymiana barterowa niosła ze sobą szereg niedogodności. Trudno było znaleźć kontrahenta, który mógłby dostarczyć pożądane dobra i jednocześnie zgłaszaćby zapotrzebowanie na oferowane produkty. Problemem było również rozliczenie transakcji. Oferowane produkty często były niepodzielne, więc trudno było znaleźć odpowiedni ekwiwalent danego dobra lub dokonać wymiany dóbr o tej samej wartości. Nie istniał profesjonalny rynek wymiany, a strony często miały bardzo ograniczony dostęp do informacji, co pociągało za sobą problemy z wyceną poszczególnych transakcji¹.

Wraz z rozwojem gospodarki towarowej zaczęto zwracać uwagę na fakt, iż pewne towary uczestniczą w obrocie częściej niż inne. Zaczęto więc wymieniać lub inaczej mówiąc kupować dobra, wyłącznie w celu zapłacenia nimi za inne towary w przyszłości. W ten sposób towary, które były w powszechnym użyciu, zaczęły pełnić rolę pośrednika wymiany towarowej. W zależności od regionu, poziomu rozwoju danej społeczności oraz okresu w jakim dokonywane były transakcje, funkcje tę przyjmowały takie dobra jak sól, bydło, ryby, miód, zboże, broń, a nawet tytoń, alkohol czy papierosy. W ten sposób dobra konsumpcyjne zaczęły pełnić rolę pierwszego pieniądza. Warto zwrócić uwagę na fakt naturalnej regulacji podaży takiego pieniądza. W przypadku, gdy na rynku pojawiała się zbyt duża jego ilość i jego wartość spadała, można było po prostu wykorzystać te dobra na własny użytek².

Wraz z rozwojem pieniądza zaczęły się uwidaczniać pewne cechy dóbr, które dawały im przewagę nad innymi. Głównymi takimi przymiotami były: trwałość danej rzeczy oraz możliwość jej łatwego dzielenia i łączenia. Później do tego doszły jeszcze: duża wartość użytkowa, niewielka ilość reprezentująca znaczącą wartość, łatwa rozpoznawalność oraz niezniszczalność. W ten sposób towary konsumpcyjne, które były powszechnie używane zaczęto zastępować metalami. Najpierw nieszlachetnymi, jednak ze względu na to, że nie były

¹ M. N. Rothbard, *Złoto, banki, ludzie – krótka historia pieniądza*, Fijorr Publishing Company, Warszawa 2009, s. 128-129; A. Kaźmierczak, *Podstawy polityki pieniężnej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1998, s. 9-10.

² A. Dmowski, J. Samowski, D. Prokopowicz, *Podstawy finansów i bankowość*, Difin sp. z o. o., Warszawa 2005, s. 47-48.

to dobra rzadkie i do zawarcia transakcji była potrzebna ich duża ilość, praktyczniejsze w użyciu stały się metale szlachetne, czyli srebro oraz złoto. Ponadto rzadkość występowania metali szlachetnych miała jeszcze jedną ważną zaletę- gwarantowała stabilność wartości takiego pieniądza w długim okresie³.

Metale szlachetne w toku ewolucji pieniądza w obrocie handlowym były używane najdłużej. Historia posługiwania się tymi metalami sięga bowiem 4000 lat wstecz przy czym przez większą część tego okresu pozycję dominującą utrzymywało srebro. Forma i sposób rozliczania się metalami również ulegały przemianom. Pierwotnie posługiwano się proszkiem, pyłem, kawałkami lub grudkami. Każda transakcja wymagała sprawdzenia jakości metalu oraz wiązała się z koniecznością ważenia go. Po pewnym czasie, aby uprościć rozliczanie transakcji, zaczęto bić monety. Były to spłaszczone kawałki metalu posiadające pieczęć mennicy państwowej, potwierdzającą ich jakość oraz wagę. Monety były kolejnym krokiem na drodze umacniania pozycji metalu jako towaru rozliczeniowego. Posiadały odpowiednie oznaczenia, dzięki czemu w każdej chwili strony dokonujące transakcji znały ich wartość. Na skutek tego zwiększyło się bezpieczeństwo obrotu, ponieważ znacznie ograniczono możliwości oszustwa przy transakcji. Kiedy dokładnie zaczęto bić monety tego nikt nie wie. Ich wynalezienie przypisuje się królom Lidii w drugiej połowie VIII w p.n.e., chociaż można spotkać także przypuszczenia, że wynalazek ten istniał nawet kilkaset lat wcześniej w Azji. Z racji tego, że monety były wygodne, po Lidyjczykach upowszechniły się w miastach greckich, a następnie powoli wchodziły do użycia w innych częściach świata. W ten sposób, najpierw metale szlachetne, a później bite z nich złote i srebrne monety stawały się pełnoprawnym środkiem płatniczym w najdalszych zakątkach cywilizowanego świata.

Pojawienie się monet wiązało się z wystąpieniem zjawiska fałszowania pieniędzy i na nieszczęście przykład szedł z góry. Rządzący, królowie czy władcy zmniejszali ilość metali szlachetnych w monetach lub dodawali do monet metale nieszlachetne dzięki czemu mogli nabywać towary płacąc za nie zdecydowanie mniej niż gdyby płacili pełnowartościowymi monetami. Na przykład już w II wieku naszej ery w Rzymie zawartość miedzi w srebrnej monecie utrzymywała się na poziomie 95 %. Jednak nie tylko władza miała swój wkład w niszczenie jakości monet. Przedsiębiorcy na przykład opiólowywali lub przycinali monety tak, aby nikt tego nie zauważył. Na przestrzeni wieków monety z różnych zakątków świata mieszały się w ośrodkach handlowych. Dzięki temu zauważono, że pomimo iż różne monety mają taką samą wartość nominalną, na skutek różnej ilości domieszek jedne posiadają większą zawartość metali szlachetnych a one mniejszą. Psucie pieniądza doprowadziło do sformułowania w roku 1558 tzw. prawa Greshama. Thomas Gresham- brytyjski przedsiębiorca zauważył, że z czasem lepsze monety były zachowywane, natomiast w obrocie uczestniczyły monety coraz gorszej jakości, w tym przypadku te, o coraz mniejszej zawartości kruszcu. Zjawisko tezauryzacji powodowało, że dobry pieniądz był wypierany przez zły pieniądz.

Jednak niezależnie od problemów związanych z psuciem pieniądza metale szlachetne najlepiej spełniały rolę pośrednika wymiany. Do roku 1870 wykształciły się 3 systemy oparte na pieniądzu kruszczowym: monometalizm srebrny, monometalizm złoty oraz bimetalizm. Monometalizm był systemem w którym rolę prawnego środka płatniczego przejmował jeden z metali szlachetnych czyli złoto lub srebro. Natomiast podstawą systemu bimetalicznego są oba metale równocześnie. W systemie tym z góry określony jest parytet wymiany pomiędzy złotem i srebrem. Z racji tego, że wartość realna metalu jest płynna, sztywny parytet wymiany ponownie uruchamiał prawo Greshama. W tym jednak przypadku prawo Greshama powodowało automatyczną regulację rynkową tak, że wartości realne metali oscylowały wokół parytetu wymiany. Jeżeli na przykład na krajowym rynku cena złota wyrażona w srebrze była zbyt wysoka powodowało to odpływ srebra za granicę, gdzie nabywano złoto taniej niż w kraju.

³ Ibidem.

Dzięki temu rosły krajowe rezerwy złota, a malały rezerwy srebra co powodowało wzrost jego realnej wartości. W czasach nowożytnych system gospodarczy oparty na bimentalizmie miały Szwajcaria, Włochy, Stany Zjednoczone, Belgia i Francja. Wielka Brytania wraz z większością kolonii oraz Portugalia opierały się na monometalizmie złotym. Natomiast Chiny, Japonia, Indie, Meksyk, Szwecja, Norwegia, Dania, Holandia, Austria na monometalizmie srebrnym⁴.

2. Od pieniądza kruszcowego do papierowego

Posiadanie złota, a zwłaszcza jego dużej ilości, wiązało się ze sporym ryzykiem. W celu zabezpieczenia się przed kradzieżą zaczęto korzystać z usług wyspecjalizowanych magazynów. Właściciele złota za odpowiednią opłatą deponowali je u złotników. Można powiedzieć, że magazyn taki był niejako zewnętrznym sejfem właściciela złota. Złotnikami najczęściej byli bankierzy, którzy oprócz magazynowania złota zajmowali się innymi standardowymi czynnościami bankowymi takimi jak udzielanie pożyczek czy kredytów. W ten sposób rodziła się bankowość depozytowa. Z prawnego punktu widzenia właściciele złota składali je w depozyt, a konkretnie w tym przypadku w tak zwany depozyt nieprawidłowy. Cechą charakterystyczną depozytu nieprawidłowego jest to, że złotnik był zobowiązany do trzymania równowartości zdeponowanego dobra, nie zaś tego konkretnego, które zostało złożone. Złoto lub ogólnie mówiąc pieniądze są dobrem zamiennym, więc nie ma potrzeby przechowywania ich w specjalnie opieczętowanych i zabezpieczonych imiennych pojemnikach. Przechowywanie złota w jednym magazynie było zdecydowanie mniej kosztowne. Potwierdzeniem złożenia depozytu był kwit depozytowy. Było to zobowiązanie bankiera do zwrotu tantundem czyli ekwiwalentu zdeponowanego złota w każdej chwili i na każde żądanie. Wiązało się to z gwarancją bezustannej dostępności złota w takiej samej ilości i jakości jak to, które było złożone. Jeżeli natomiast depozytariusz nie utrzymywałby równowartości złożonych u niego depozytów dopuszczałby się przywłaszczenia. Akt przywłaszczenia wynikał z samej istoty depozytu nieprawidłowego. Gdyby bankier mógł rozporządzać powierzonym mu depozytem, nie byłby to depozyt nieprawidłowy a kontrakt pożyczki. Zasadniczą różnicą pomiędzy pożyczką a depozytem nieprawidłowym jest cel przekazania dobra. Intencją depozytu nieprawidłowego jest przechowanie oraz ochrona dobra, natomiast pożyczki zarobek na odsetkach. Ponadto zasadniczą cechą pożyczki jest zamiana dobra teraźniejszego na dobro przyszłe, co wyklucza możliwość rozporządzania przez pierwotnego właściciela przekazaną pożyczkobiorcy na określony czas kwotą pieniędzy. Pożyczka więc nie może być mylona ani tym bardziej utożsamiana z depozytem nieprawidłowym⁵.

Kwit depozytowy inaczej nazywany banknotem nie był imienny, w związku z tym potwierdzał własność złota w danym banku osobie, która akurat go posiadała. Krótko mówiąc realizowany był na okaziciela. Z biegiem czasu posiadacze kwitów depozytowych dokonując transakcji zaczęli nimi regulować swoje zobowiązania. Zamiast za każdym razem udawać się do banku po odpowiednią ilość złota można było przekazać własność kwitu depozytowego osobie, z którą zawierało się transakcję. Praktyka ta stała się tak popularna, że w obiegu obok złota jako równoważny środek płatniczy krążyły kwity depozytowe. Cały czas jednak kwity depozytowe były odpowiednikami utrzymywanych w skarbcach banków depozytów złota. Złoto jednak było coraz rzadziej podejmowane, więc bankierzy motywowani chęcią zysku zaczęli emitować kwity depozytowe, które nie miały pokrycia w metalu szlachetnym. Jako, iż kwity były powszechnie akceptowalne, dokonywali nimi płatności lub udzielali nimi pożyczek. Wystarczyło, aby bankier wyliczył jaki procent rzeczywiście złożonych depozytów musi

⁴ J. K. Galbraith, *Pieniądz, pochodzenie i losy*, PWE, Warszawa 1982, s. 29-32.; *Współczesny pieniądz w teorii i praktyce*, Red. Z. Knakiewicz, AE Poznań. Poznań 2006, s. 196-197.

⁵ A. Kaźmierczak, *Podstawy... op. cit.*, s.14-15.; J.H. de Soto, *Pieniądz, kredyt bankowy i cykle koniunkturalne*, Instytut Ludwiga von Misesa, Warszawa 2009, s. 5-7, 11-13.

utrzymywać aby zapewnić sobie płynność finansową. Resztę złota lub równowartość w wyemitowanych kwitach depozytowych mógł pożyczyć na procent. W momencie kiedy depozyty napływały jego rezerwa się zwiększała, natomiast kiedy depozyty były podejmowane jego możliwości emisji kwitów malały. Oczywiście był to akt przywłaszczenia i historia zna przypadki, kiedy nieuczciwi bankierzy byli za to karani.⁶ Jednak przy stabilnych warunkach gospodarczych oraz gdy bankier rzeczywiście prawidłowo wyliczył wysokość rezerwy, przestępstwo to było nie do wykrycia. Emisja niepokrytych w złocie kwitów depozytowych prowadziła do sytuacji, w której ich właściciele nieświadomi byli faktu, że w skarbcach bankierów nie ma ilości złota pozwalającej pokryć rozmiary emisji.

Dysponowanie przez bankierów zdeponowanym złotem dawało im ogromne zyski. A jeżeli dawało zyski to również generowało wpływy budżetowe z tytułu podatków. Zwiększona podaż pieniądza przekładała się na większą dostępność pożyczek i kredytów, te natomiast zwiększały możliwości nabywcze klientów. Rósł obrót oraz rozwijał się handel, który dawał uludę prosperity i krótkoterminowo przekładał się na wzrost gospodarczy. Na przestrzeni wieków zdarzały się przypadki bankructw bankierów związane z nadmierną emisją kwitów depozytowych, jednak zyski globalne z tego procederu były tak wielkie, że rządy państw zaczęły dawać ciche przyzwolenie na tego typu działalność. Co więcej w wyżej rozwiniętych państwach nowożytnego świata zaczęły się pojawiać głosy, że bankierzy utrzymując prawidłową wysokość rezerwy są wypłacalni, więc nie popełniają żadnego przestępstwa, chociaż ekonomiści różnych szkół reprezentowali odmienne spojrzenia na temat emisji niepokrytych złotem banknotów. Z ery pieniądza kruszcowego powoli przechodzono do ery pieniądza papierowego. Z racji wielu pozytywnych aspektów emisji pieniądza papierowego oraz jeszcze nie do końca rozpoznanych efektów negatywnych, pieniądz papierowy był postrzegany jako kolejny etap w rozwoju pieniądza w ogóle.

System, w którym każdy mógł wymienić posiadane banknoty na kruszec, nazwano systemem pełnej wymienialności na złoto. Z biegiem czasu emisja pieniądza papierowego wzrastała. Rządy poszczególnych państw po kolei monopolizowały rynek pieniądza wprowadzając tak zwane rządowe banki centralne. Ukrócono możliwość swobodnej emisji pieniądza przez banki komercyjne. Banki centralne, jako jedyne instytucje w kraju, miały przywilej drukowania pieniędzy. Im bardziej w gospodarce światowej rosła ilość pieniądza papierowego, tym bardziej ograniczano możliwość jego wymiany na złoto. Pieniądz papierowy powoli, aczkolwiek systematycznie, odrywany był od standardu złota. Po systemie pełnej wymienialności na złoto nastąpiły czasy systemu sztabowo- złotego, w którym pieniądz papierowy wymieniany był wyłącznie na sztaby złota. System ten teoretycznie opierał się na parytecie złota, jednak przywilej wymiany banknotów na sztaby miał niewielki najbogatszy procent społeczeństwa oraz instytucje rządowe. Z biegiem czasu system sztabowo- złoty został zastąpiony przez system dewizowo- złoty, w którym jedyną wymienialną walutą na złoto był dolar Stanów Zjednoczonych Ameryki. Jednak pod koniec lat 60 zaufanie do dolara drastycznie spadło, czego dowodem była ogromna skala wymiany przez partnerów handlowych USA dolarów na złoto. Rezerwy Stanów Zjednoczonych Ameryki topniały w zastraszającym tempie, dlatego ostatecznie w roku 1971 całkowicie zawieszono możliwość swobodnej wymiany dolara na złoto⁷.

⁶ Zobacz: J.H. de Soto, *Pieniądz, kredyt bankowy i cykle koniunkturalne*, Instytut Ludwiga von Misesa, Warszawa 2009, s. 8-9, gdzie zawarte są przykłady orzeczeń sądowych potwierdzających wymóg stu procentowych rezerw odwołujących się do pieniężnego depozytu nieprawidłowego.

⁷ A. Dmowski, J. Sarnowski, D. Prokopowicz, *Podstawy... op. cit.*, s. 52. oraz J. Rickards, *Śmierć pieniądza. Nadchodzący upadek międzynarodowego systemu walutowego*, Helion, Gliwice 2014, s. 190.

3. Współczesny pieniądz oparty na monopolu banków centralnych

System, który funkcjonuje obecnie jest systemem pieniądza fiducyjnego. Pieniądz fiducyjny nie ma oparcia w rzeczywistych dobrach lub metalach szlachetnych. Nie jest dobrem produkcyjnym lub konsumpcyjnym oraz nie jest towarem, który posiada wartość handlową. Nie jest on również potwierdzeniem prawa własności do żadnego dobra ani towaru. Jest to niewymienialny pieniądz papierowy oparty wyłącznie na zaufaniu⁸. Warto również zwrócić uwagę na fakt, iż w bilansach banków centralnych wyemitowany pieniądz zapisywany jest po stronie pasywów jako zobowiązania. Emisja wartości pieniężnych oznacza zaciąganie długu. Dług ten jest jednak bardzo specyficzny, bowiem nie posiada terminu wykupu ani żadnej formy oprocentowania. Dlatego jest to zadłużenie, którego nigdy nie trzeba spłacać⁹. Faktycznie jednak ciężar spłaty przerzucany jest na społeczeństwo, bowiem inflacja sukcesywnie zmniejsza wartość siły nabywczej. Banknoty wraz z bilonem są jedynym prawnym środkiem płatniczym, tak więc społeczeństwa poszczególnych krajów nie mają w zasadzie innego wyjścia jak zaufać bankom centralnym oraz rządowi, że ich siła nabywcza nie będzie drastycznie spadać. Współczesny pieniądz jest całkowicie znacjonalizowany, a jedyną instytucją mającą prawo jego emisji jest bank centralny.

System oparty na bankowości centralnej posiada praktycznie każdy współczesny cywilizowany kraj na świecie. Głównymi elementami dzisiejszego systemu bankowego są bank centralny oraz banki komercyjne. System bankowy jest najważniejszym przedmiotem polityki monetarnej państwa. Banki swobodnie udzielają pożyczek oraz kredytów z wkładów na żądanie. Bank centralny, jako instytucja państwowa, ma największą władzę nad regulacją podaży pieniądza na rynku. Jest to system bankowy oparty na rezerwie cząstkowej, przy czym bank centralny pełni rolę instytucji nadrzędnej. Banki komercyjne prowadzą normalną działalność bankową, jednak z punktu widzenia banku centralnego oraz państwa są ważnymi podmiotami, za pomocą których realizuje się założenia polityki pieniężnej. Współcześnie funkcjonują dwa modele sektora bankowego: model anglosaski oraz model niemiecko-japoński. Głównym filarem modelu anglosaskiego są rynki finansowe. Banki komercyjne spełniają funkcje rozliczeniowe i płatnicze oraz są źródłem krótkoterminowego kredytu. Zasilanie przedsiębiorstw w kapitał następuje poprzez emisję papierów wartościowych. Ważną rolę odgrywa bankowość specjalna oraz fundusze. Natomiast model niemiecko-japoński charakteryzuje się tym, że na rynku funkcjonują głównie banki uniwersalne, które zaspokajają zapotrzebowanie przedsiębiorstw na finansowanie, zarówno krótko jak i długookresowe.

Obecnie wyróżnia się dwa modele relacji pomiędzy bankiem centralnym oraz państwem. W zależności od przyjętego modelu funkcjonowania wyróżnia się bankowość centralną niezależną oraz zależną od rządu. W pierwszym modelu banki centralne posiadają niezależność w kształtowaniu celów polityki pieniężnej oraz wyboru instrumentów pozwalających osiągać te cele. Natomiast w modelu, gdzie bank centralny jest zależny od rządu, nie ma on możliwości samodzielnego prowadzenia polityki monetarnej i jest sprowadzony do roli instytucji wykonującej zadania zlecone przez rząd. Liczba państw posiadających zależny od rządu bank centralny sukcesywnie maleje, bowiem istnieje tendencja do zwiększania niezależności banków centralnych. Teoretycznie niezależność banku centralnego utożsamiana jest z jego wiarygodnością. Wraz ze wzrostem wiarygodności banku centralnego rośnie stabilność cen. Wynika to z tego, że teoretycznie większa niezależność banku centralnego wiąże się z większą wiarygodnością prowadzonej przez niego polityki monetarnej. Niezależny bank centralny jest w mniejszym stopniu narażony na wykorzystanie do celów politycznych, jak również do

⁸ H. H. Hoppe, *How is Fiat Money Possible? - or The Devolution of Money and Credit.*, The Review of Australian Economics, Vol. 7, No. 2, 1994, s. 49.

⁹ J. Rickards, *Śmierć... op. cit.*, s. 153.

wspierania polityki fiskalnej za którą odpowiada rząd¹⁰. Warto jednak zwrócić uwagę na badania jakie przywołuje Andrzej Wojtyna w książce „Szkice o polityce pieniężnej” podczas rozważań na temat wpływu niezależności banku centralnego na koszt dezinflacji. Otóż okazuje się, że nie uzyskano dowodów pozwalających stwierdzić, iż wyższa niezależność banku centralnego pozwala uzyskać mniejszy koszt zmniejszania inflacji w gospodarce. Co więcej wyniki badań potwierdzają dodatnią korelację pomiędzy wzrostem niezależności banku centralnego a spadkiem tempa wzrostu podczas dezinflacji. Okazało się również, że państwa zwiększające niezależność banku centralnego notowały większy wzrost bezrobocia niż państwa, które tego nie robiły.¹¹ I chociaż jest tu mowa wyłącznie o polityce antyinflacyjnej badania te pozwalają postawić pytanie dlaczego tak się dzieje oraz czy w ogóle dla podmiotów funkcjonujących w gospodarce niezależność banku centralnego jest istotna. Warto również pamiętać, że niezależność banku centralnego daje mu jedynie swobodę w kształtowaniu celów polityki pieniężnej niezależnie od ogólnie pojętej polityki rządu. Z punktu widzenia ekonomii wolnego rynku nie ma to żadnego znaczenia lub inaczej mówiąc jest to rozwiązanie czysto techniczne wdrożone po to żeby uniknąć wpływu jednej instytucji rządowej na drugą. Władze banków centralnych wybierane są i zatwierdzane przez posłów, senatorów czy prezydentów poszczególnych państw. I tak na przykład w Polsce władzami Narodowego Banku Polskiego są prezes, Rada Polityki Pieniężnej oraz zarząd. Prezes przewodniczy Radzie Polityki Pieniężnej oraz zarządowi. Prezes powoływany jest przez Sejm, członkowie Rady Polityki Pieniężnej powoływani są przez prezydenta, Sejm i Senat. Podobnie wyglądają władze największych banków centralnych na świecie. Ich przedstawiciele to często politycy, byli ministrowie, czy wysokiej rangi urzędnicy państwowi tak więc są to osoby bardzo ściśle powiązane z rządem. Bank centralny pomimo swojej niezależności cały czas jest instytucją państwową, a władza nad pieniądzem skupia się w rękach ogólnie pojętego państwa.

Głównym zadaniem banków centralnych jest dbanie o stabilność makroekonomiczną gospodarki kraju. W celu realizacji tego zadania banki centralne przyjmują określoną strategię działania. Strategia jest to zespół logicznie powiązanych czynności oraz zakreślonych celów pozwalających realizować cel główny czyli strategiczny. Najbardziej ogólnym podziałem strategii banku centralnego jest sposób wpływania na system gospodarczy państwa. Podział ten obejmuje: strategię monetarystyczną, strategię zorientowaną na potencjał, strategię pokeynesowską, strategię sterowania płynnością bankową¹². Podstawowe różnice, cele, instrumenty realizacji oraz efekty tych strategii prezentuje tablica 1.

¹⁰ Rządy państw często liczą na to, że będą wspierane przez banki centralne. Państwa chcą maksymalizować wzrost gospodarczy w związku z tym gdy bank centralny jest w jakimś stopniu zależny od rządu ten może naciskać na obniżanie stóp procentowych czy zwiększanie podaży pieniądza.

¹¹ A. Wojtyna, *Szkice o polityce pieniężnej*, PWE, Warszawa 2004, s. 82-83.

¹² I. Pyka, *Bank centralny na współczesnym rynku pieniężnym*, C. H. Beck, Warszawa 2010, s. 36.

Tablica 1. Rodzaje i różnice w strategiach polityki monetarnej

Rodzaj strategii	Cel strategii	Instrumenty realizacji strategii	Efekty strategii
Strategia monetarystyczna	Kontrola agregatów monetarnych	Kontrola poziomu rezerw walutowych i szybkości obiegu pieniądza	Stabilizacja cen, wygładzanie koniunkturalnych wahań cen i zatrudnienia- strefa wzrostu gospodarczego
Strategia zorientowana na potencjał	Wzrost realnego PKB i ogólnego potencjału produkcyjnego	Kontrola ilości pieniądza: kontrola agregatów monetarnych przy uwzględnieniu zmian wolumenu płatności	Wzrost popytu odpowiadającego wzrostowi potencjału produkcyjnego
Strategia postkeynesowska	Kształtowanie stopy procentowej równowagi	Zmiany poziomu stopy procentowej mające na celu dodatnią marżę w stosunku do krańcowej rentowności kapitału	Wzrost inwestycji i zatrudnienia w gospodarce
Strategia sterowania płynnością bankową	Płynność sektora bankowego	Kontrola rezerw płynnościowych banków	Zmiana poziomu podaży pieniądza kredytowego i wielkości popytu globalnego

Źródło: I. Pyka, *Bank centralny na współczesnym rynku pieniężnym*, C.H. Beck, Warszawa 2010, s. 39.

Jednak istotniejszym oraz powszechniejszym jest podział strategii prowadzenia polityki monetarnej ze względu na cel oddziaływania. W ten sposób rozróżnia się¹³:

- strategię bezpośredniego celu inflacyjnego,
- strategię kontroli podaży pieniądza,
- strategię kontroli kursu walutowego,
- strategię kontroli stóp procentowych,
- strategię eklektyczną.

Współczesne banki centralne najczęściej wdrażają strategię bezpośredniego celu inflacyjnego. Oznacza to, że bank prowadzący politykę monetarną określa średnioterminowy cel inflacyjny, czyli poziom inflacji z możliwymi dopuszczalnymi odchyleniami, który będzie starał się utrzymywać. Kierunek działań banku centralnego wyznaczał będzie aktualny poziom inflacji. Jeżeli będzie on niższy niż cel, wtedy bank centralny będzie używał instrumentów mających pobudzać gospodarkę, natomiast gdy inflacja znajdzie się na zbyt wysokim poziomie, bank centralny będzie się starał ją schładzać. Głównym instrumentem służącym kontroli pieniądza są zazwyczaj krótkoterminowe stopy procentowe. Jedną z najważniejszych zalet tej strategii jest przejrzystość działania banku centralnego. Jasno określony cel pozwala podmiotom gospodarczym na przewidywanie działań, co bezpośrednio wpływa na ich bezpieczeństwo. Niedoskonałością tej strategii jest możliwość usztywnienia się banku centralnego. Przyjęcie jednego celu jakim jest poziom inflacji może wpływać na mniejsze zainteresowanie lub wręcz ignorowanie innych ważnych celów polityki monetarnej. Strategia kontroli podaży pieniądza polega na kontroli ilości pieniądza w obiegu. Bank centralny wybiera jeden lub dwa agregaty pieniężne i za ich pomocą kontroluje podaż pieniądza. Bezpośrednia kontrola podaży wiąże się z dużą i częstą obecnością banku centralnego na rynku

¹³ Ibidem, s. 42.

międzybankowym. Najczęściej wykorzystywanymi instrumentami do realizowania tej strategii są operacje otwartego rynku. Wdrażając strategię kontroli podaży pieniądza bank centralny traci kontrolę nad stopami procentowymi, które są płynne i kształtują się jako wypadkowa jego działań. Stopy procentowe kluczową rolę odgrywają, gdy całość działań banku centralnego ukierunkowana jest na wdrożenie strategii kontroli stóp procentowych. W tej sytuacji bankowi centralnemu zależy na utrzymywaniu ich odpowiedniego poziomu. W sytuacji, kiedy stopy odchylają się od przyjętego poziomu, bank centralny interweniuje. Sposób interwencji wybierany jest przez pryzmat jak najkorzystniejszego wpływu wybranego instrumentu na cel. Strategia eklektyczna natomiast charakteryzuje się największą elastycznością prowadzenia polityki monetarnej. Bank realizuje główny cel strategiczny jakim jest utrzymanie stabilności cen oraz utrzymanie równowagi ekonomicznej w gospodarce. Cele pośrednie dobierane są i modyfikowane na bieżąco z uwzględnieniem aktualnych wymagań gospodarki¹⁴. W zależności od potrzeb może próbować realizować kilka celów równocześnie. Strategia ta rzadko wdrażana jest w krajach wysoko rozwiniętych oraz rozwijających się, bowiem jest najmniej przejrzysta dla podmiotów gospodarczych. Zmieniające się cele oraz próba realizacji ich kilku równocześnie zwiększa niepewność funkcjonowania przedsiębiorstw.

Warto również zwrócić uwagę na fakt, że współczesny system bankowy sam chroni się przed bankructwem, bowiem bank centralny jest uznawany za pożyczkodawcę ostatniej instancji. Oznacza to, że w przypadku problemów sektora bankowego lub nawet jednego konkretnego banku, bank centralny może błyskawicznie pożyczyć bankowi lub grupie banków teoretycznie nieograniczoną ilość pieniędzy w celu odzyskania lub utrzymania płynności finansowej.¹⁵ W razie problemów sektora bankowego banki centralne mogą nawet tworzyć nowe instrumenty finansowe pozwalające realizować założenia polityki monetarnej. Jednym z takich przykładów jest wprowadzony pod koniec pierwszej dekady XXI wieku przez bank centralny USA nowy instrument polityki pieniężnej o nazwie „Quantitative easing”. Istotą tego instrumentu jest tak zwane poluzowanie polityki monetarnej, czyli zezwolenie na swobodny dodruk pieniędzy w celu zasilenia gospodarki płynnością. Zasilanie owo następuje poprzez zakup obligacji, papierów wartościowych lub innych instrumentów finansowych. Od czasu stworzenia tego instrumentu bank centralny USA w latach 2008-2012 wydrukował 2 bln dolarów, natomiast do początku roku 2014 roku wyemitowanych zostało kolejnych ponad 1 bln dolarów.¹⁶ Dlatego właśnie dzięki posiadaniu monopolu na emisję pieniądza praktycznie pod każdym pretekstem i w każdej chwili państwowa instytucją jaką jest bank centralny może tworzyć takie instrumenty polityki monetarnej, dzięki którym usankcjonuje dodruk każdej ilości pieniędzy. Wsparcie banku centralnego pozwala znacznie obniżyć ryzyko działalności banków komercyjnych oraz daje bankierom świadomość, że w razie problemów zawsze mogą zwrócić się do niego po pomoc. Żaden inny sektor gospodarki nie jest tak chroniony przez państwo jak sektor bankowy.

Dzięki zmonopolizowaniu rynku pieniądza obserwuje się ciągle i systematyczne zwiększanie podaży pieniądza w gospodarce światowej. Dla przykładu mierząc stosunek bazy monetarnej do nominalnego PKB czyli wyznaczając tak zwany współczynnik „Marshallian K” dowiedzieć się można, iż po całkowitym oderwaniu złota od pieniądza w latach 70 współczynnik ten wzrósł z 70 % do ponad 100 % w roku 2005. Najbardziej dynamiczny wzrost wskaźnika zaobserwowano w Europie, gdzie wzrósł on z 60 % w latach dziewięćdziesiątych do przeszło 90 % pod koniec pierwszej dekady lat dwutysięcznych. Siła nabywcza dolara tylko w ciągu ostatnich 50 lat spadła o 87 %. Również ceny złota są dobrym przykładem nieustannie postępującej erozji wartości pieniądza. Jeszcze na początku lat 70 cena uncji złota kosztowała

¹⁴ Ibidem, s. 42- 43. oraz W. Przybylska- Kapuścińska, *Strategia bezpośredniego celu inflacyjnego w polityce pieniężnej banków centralnych*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, 2006, zeszyt 4, s. 111-112.

¹⁵ I. Pyka, *Bank... op. cit.*, s. 100.

¹⁶ Ibidem, s. 238 oraz J. Rickards, *Śmierć... op. cit.*, s. 168.

mniej niż 40 dolarów, gdy tymczasem dzisiejsza wartość jednej uncji złota sięga przeszło 1200 dolarów¹⁷.

Z tych samych powodów, dla których wcześniej bankierzy pożyczali złoto zdeponowane w depozytach nieprawidłowych, dzisiejsze systemy bankowe zajmują się coraz bardziej rozrastającą kreacją pieniądza. Ekspansja kredytowa bezustannie się zwiększa i z racji tego, że każde państwo prowadzi własną politykę pieniężną, w ujęciu globalnym jest ona praktycznie niekontrolowana. Dlatego dostrzega się konieczność porozumień międzypaństwowych w tej kwestii. Pierwszym tego efektem jest powstały 1 czerwca 1998 roku Europejski Bank Centralny, który ewidentnie wskazuje kierunek rozwoju pieniądza. Istnieje bowiem tendencja do ponadpaństwowej regulacji podaży pieniądza, czego dowodem obok Europejskiego Banku Centralnego są głosy ekonomistów mówiące o konieczności powstania instytucji Globalnego Banku Centralnego. Zapewne jednak Globalny Bank Centralny szybko nie powstanie, natomiast istnieją realne możliwości regionalizacji walut narodowych. Pionierem oczywiście w tej kwestii jest Unia Europejska, w której większość krajów już od przeszło dekady posługuje się wspólną walutą.

Zakończenie

W toku ewolucji pieniądza jego formy przybierały najróżniejszą postać. W zależności od poziomu rozwoju społeczeństwa na przestrzeni wieków były to przeróżne towary cechujące się największą płynnością. Rozwój pieniądza towarowego pokazał, iż najlepszymi dobrami mogącymi pełnić funkcję pośrednika wymiany są metale szlachetne. Z biegiem czasu jednak pieniądz silnie został związany z bankowością oraz tworzącymi się systemami bankowymi. Czasy nowożytne są okresem bujnego rozwoju bankowości i jest to czas, w którym wykształciła się całkowicie nowa forma pieniądza, czyli tak zwany pieniądz papierowy. Pieniądz papierowy, z początku substytut, wymienialny na zdeponowany pieniądz towarowy został całkowicie od niego oderwany w latach 70 ubiegłego wieku. Od tego czasu nastąpiła era zmonopolizowanego przez państwo pustego pieniądza opartego na zaufaniu. Obecnie system bankowy jest niejako scalony z pieniądzem. Właściwie sam pieniądz nie istnieje bez systemu bankowego. Został całkowicie od niego uzależniony. Pamiętać jednak należy, że nie zawsze tak było, bowiem banki, które tworzą dzisiaj system bankowy służyły wyłącznie do wspomagania zarządzania pieniędzmi.

Kontrola nad pieniądzem nie mogłaby być tak szeroka, gdyby banki funkcjonowały w warunkach stuprocentowej rezerwy. Prawo bankowe dające bankierom szereg przywilejów, czyli między innymi legalizujące działania, które dla innych podmiotów są aktem przywłaszczenia, jest bardzo istotnym czynnikiem, bez którego współczesny system bankowy nie mógłby istnieć.

Wraz z rozwojem pieniądza postępował proces ewolucji bankowości w tym bankowości centralnej. Pieniądz stał się instrumentem, za pomocą którego realizuje się założenia polityki pieniężnej. Wraz z rozwojem bankowości centralnej wykształcały się zasady funkcjonowania banków centralnych. Dla społeczeństwa jedną z najważniejszych cech bankowości centralnej jest konieczność przejrzystego działania. Dlatego właśnie banki centralne określają strategię oraz cele, które chcą realizować. Niezależnie jednak jakie strategię przyjmują to i tak w konsekwencji manipulują podażą pieniądza w gospodarce. Natomiast kwestia niezależności banków centralnych jest bardzo dyskusyjna. Jeżeli bowiem państwo uznało, że w celu realizacji polityki pieniężnej należy nadać niezależność bankom centralnym to jest to rozwiązanie czysto techniczne. To czy za politykę pieniężną będzie odpowiadał bank centralny jako jednostka autonomiczna, czy rząd, którego instytucją wykonawczą będzie bank centralny, z punktu

¹⁷ N. Ferguson, *Potęga pieniądza. Finansowa historia świata*, Wyd. Literackie, Kraków 2010, s. 64-65.

widzenia społeczeństwa nie ma żadnego znaczenia. Scedowanie obowiązków prowadzenia polityki pieniężnej na bank centralny jest elementem zwykłego podziału obowiązków pomiędzy poszczególne instytucje państwowe. Co więcej nadawanie niezależności bankowi centralnemu potwierdza fakt, że bank centralny może zostać wykorzystany do celów politycznych, a niezależność ma być tylko jedną z barier żeby tak się nie stało. Ważniejszy jednak jest fakt, że banki centralne cały czas są instytucjami państwowymi, w związku z czym dalszy rozwój pieniądza nie jest naturalny.

Na przestrzeni wieków ewoluowały poglądy na temat pieniądza. I tak samo jak zmiany następowały w przeszłości, należy się przygotować, że sposób postrzegania pieniądza będzie ulegać przemianom również w przyszłości. Warto zwrócić uwagę na fakt, że całkowicie pusty pieniądz funkcjonuje na świecie zaledwie od połowy wieku. W porównaniu do kilkudziesięciu wieków funkcjonowania pieniądza opartego na metalach szlachetnych jest to bardzo krótki okres. Konsekwencje przejścia na pieniądz fiducjarny jeszcze nie są do końca rozpoznane, natomiast współczesny system bankowości jest daleki od doskonałości. Oznacza to, że istnieje konieczność debaty przedstawicieli różnych szkół ekonomicznych nad kierunkami rozwoju zarówno pieniądza jak i całego systemu bankowego.

Literatura

1. Dmowski A., Sarnowski J., Prokopowicz D., *Podstawy finansów i bankowość.*, Difin sp. z o. o., Warszawa 2005
2. Ferguson N., *Potęga pieniądza. Finansowa historia świata*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2010
3. Galbraith J. K., *Pieniądz, pochodzenie i losy.*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1982
4. Hoppe H. H., *How is Fiat Money Possible?- or The Devolution of Money and Credit.*, The Review of Australian Economics, Vol. 7, No. 2, 1994
5. Kaźmierczak A., *Podstawy polityki pieniężnej*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1998
6. Przybylska- Kapuścińska W., *Strategia bezpośredniego celu inflacyjnego w polityce pieniężnej banków centralnych*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, 2006, zeszyt 4
7. Pyka I., *Bank centralny na współczesnym rynku pieniężnym*, C.H. Beck, Warszawa 2010
8. Rickards J., *Śmierć pieniądza. Nadchodzący upadek międzynarodowego systemu walutowego*, Helion, Gliwice 2014
9. Red. Knakiewicz Z. *Współczesny pieniądz w teorii i praktyce.*, AE Poznań, Poznań 2006
10. Rothbard M. N., *Złoto, banki, ludzie – krótka historia pieniądza.*, Fijorr Publishing Company, Warszawa 2009
11. Wojtyna A., *Szkice o polityce pieniężnej*, PWE, Warszawa 2004

THE OUTLINE OF THE HISTORY OF MONEY DEVELOPMENT AND OF THE MONETARY SYSTEM - SELECTED ASPECTS OF THE ISSUE

Summary

The development of trade imposed the search for solutions that allowed the move from primitive barter-based economies to economies based on money. This article describes the evolution of commodity money, where in the early stages of its development this role was played by various goods of the highest liquidity starting from such products as fish, cattle or alcohol, and ending with the most developed form of this kind of payment which are precious metals. In this paper there was also presented the course of events, the consequence of which was the development of paper money, that at the beginning was only the confirmation of the amount of gold deposited in banks on irregular deposits. In addition, there was as well depicted the formation of the fractional-reserve banking and the slow shift from the gold standard until its complete liquidation and transition of modern economies into fiat money.

Keywords: history of money, banking development, fiat money, commodity money

Marcin Duda
e-mail: marcind34@gmail.com